

СТАНОВИЩЕ

От: доц. д-р Силвия Стоянова Цонева, Нов български университет, област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.6. Право (Гражданско и семейно право)

Относно: дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по Гражданско и семейно право в Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“.

Автор на дисертационния труд: Йордан Николаев Пангев

Тема на дисертационния труд: „Неравноправни клаузи в договорите“

Научен ръководител: доц. д-р Красимир Митев

Основание за представяне на становището: участие в състава на научното жури съгласно Заповед № РД-22-1439/21.07.2026 г. на Ректора на ПУ „Паисий Хилендарски“ по защита на дисертационен труд за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ по научна специалност „Гражданско и семейно право“, професионалното направление 3.6. Право, област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки

1. Информация за дисертанта

Дисертантът Йордан Пангев е роден на 13.03.1993 г. Завършил е специалност „Право“ в ПУ „Паисий Хилендарски“. Обучавал се е като редовен докторант към катедра „Гражданскоправни науки“ към Юридическия факултет на ПУ „Паисий Хилендарски“. От 2022 г. е хоноруван преподавател към Юридическия факултет на ПУ, където води упражнения по Гражданско право.

2. Обща характеристика и оценка на представения дисертационен труд

Представеният дисертационен труд е на тема „Неравноправни клаузи в договорите“. Работата е в обем от 220 страници. В структурно отношение включва въведение, три глави и заключение. В края на труда е приложена пълна библиографска справка на използваната литература, която включва 113 заглавия на български и 73 – на чужди езици - английски, френски, италиански и испански. Броят на бележките под линия е 876.

В структурата на всяка глава са обособени отделни параграфи. Параграфите съдържат отделни тематично структурирани заглавия и подзаглавия, означени с арабски цифри.

Темата на изследването е актуална и дисертабилна с оглед липсата на самостоятелно цялостно изследване за неравноправните клаузи у нас, огромното значение на разглеждания въпрос за обществените отношения, които засяга, нуждата от изясняване и развитие на гражданскоправната теория в областта на

неравноправните клаузи, голямата практико-приложна стойност на изследването с оглед впечатляващия обем на натрупаната съдебна практика по темата на българските съдилища и на СЕС.

Тематиката на неравноправните клаузи е сложна поради пресечните точки на Директива 93/13 на общоевропейско ниво, чувствителните разлики в подходите на националните законодателства към контрола на съдържанието на договорите, развиващата се практика на Съда на Европейския съюз. Проучвателната и съпоставителна дейност на изследването е допълнително усложнена от необходимостта да се опознаят и съобразят разликите и нюансите в националните уредби по повод на някои основни правни институти като недействителността на сделките например, както и нуждата да се отрази намесата на различни критерии в уредбата на неравноправните клаузи като например изискване за едностранно изготвени клаузи от едната страна по договора или липсата на такова изискване, наличието на ограничение по повод качеството на субектите, които са страна по договора или липсата на такова ограничение, наличието на изискване за добросъвестност или липса на такова предпоставка, обхващане само на несъщественото съдържание на договорите или липса на такова ограничение и др.

В структурно отношение работата е организирана в три глави – същност на неравноправните клаузи, видове неравноправни клаузи и последици от включването на неравноправни клаузи. Тази структура, до голяма степен индуктивна - от общото понятие за неравноправни клаузи към видовете неравноправни клаузи, е законодателно зададена и е оптимална с оглед поставените от дисертанта цели. Тя дава възможност за добро логическо построяване на изследването и последователно разгръщане на темата с достигане и представяне на крайна теза.

Прави впечатление ясно поставените в самото начало цели и задачи и най-вече формулирането на хипотеза за теза на изследването. Посочената цел е чрез изясняване на същността на неравноправните клаузи и анализ на нормативната уредба да се обоснове необходимостта от законодателни промени. Предложената основна теза е институтът на неравноправните клаузи да се изведе от ЗЗП, а всички договори, чието съдържание е едностранно определено от единия контрагент да получи обща уредба, като се запази високото ниво на защита на потребителите, които са по-слабата страна в отношенията си с професионалистите.

Използваните методи на изследването – правно-догматичен, исторически, критико-аналитичен, сравнителноправен и телеологически са удачно избрани и успешно приложени в цялата разработка.

Използваната литература е достатъчно обемна и представителна. Тя обхваща най-важните авторитетни и актуални научни съчинения по темата у нас и в чужбина, като са положени сериозни усилия да се обхванат широк кръг законодателства на няколко чужди езици.

Общата оценка на представения дисертационен труд е че той има характер на завършено, цялостно и обстойно правно изследване с голяма актуалност и важна теоретична и практико-приложна стойност. Съчинението показва високо ниво на методично и задълбочено научно изследване и умение за писменото му излагане в ясен и добре структуриран академичен стил.

Отличната оценка на дисертационния труд изисква да се изтъкнат демонстрираните чрез него качества на докторанта във връзка с: владение на научния

апарат; високо ниво на познаване на общата теория на правото, общата част на гражданското право, облигационното право, търговското право, гражданския процес; умение за синтезиране и концептуализиране на тематиката; умение за извършване на задълбочено и обстойно академично проучване на база голям брой български и чуждестранни правни съчинения и съдебна практика; за полемизиране и критично анализиране с правни аргументи и обосновани доводи; добросъвестна работа с използваните източниците, коректно изложение на становищата на другите автори и съвестно цитиране. Отделно следва да се изтъкне като достойнство на труда поставянето на изследваните въпроси в практически и конкретен контекст и търсенето на логиката и разбирането за техните социални и икономически измерения, особено с оглед на разглеждането им през призмата на принципите за ефективност, пропорционалност и възпиращо действие на средствата за защита срещу неравноправните клаузи в практиката на СЕС.

Съчинението е важно, защото прави достъпна за българската правна наука на достиженията и вижданията на чужди законодателства и СЕС по въпроса на неравноправните клаузи.

3. Представяне на дисертационния труд и получените научни и научно-приложни резултати

Дисертационният труд започва с въведение, което очертава предметът, целите и методът на изследване. То изпълнява подготвителна функция, като прави работа по-фокусирана и систематично организирана.

Глава първа озаглавена „Същност на неравноправните клаузи“ започва с разглеждане на теориите за договора и принципа за автономия на волята. Изясняването на принципа за автономия на волята е последвано от проследяване на проекциите му в принципите на договорната свобода, задължителната сила на договора и относителното действие на договора. Приема се, че към тези три измерения трябва да се прибави и договорната справедливост. Разграничени са два аспекта на договорната справедливост – процедурна и материална. Материалната справедливост се свързва със съдържанието на договора и най-вече с изискването за еквивалентност на престациите. Макар да се приема, че критерият за еквивалентност е субективен, се изтъква, че не е изключено в определени случаи да се предвидят правни последици при нарушаване на обективната еквивалентност.

Доколкото неравноправните клаузи се определят едностранно от едната страна, а другата е ограничена до това да ги приеме или не, без да има реална възможност да влияе върху съдържанието им, се установява връзка между института на неравноправните клаузи и принципа за свободата на договаряне. Ограничение е налице обаче и по отношение на страната, която изготвя клаузите, което произтича от закона - те трябва да са формулирани по начин, който да не противоречи на изискването за добросъвестност и да не води до значително неравновесие между правата и задълженията. От тази гледна точка при неравноправните клаузи се установява съчетание на принципа за свобода на договаряне и принципа за договорната справедливост.

На следващо място в дисертационния труд е разгледано понятието за договори при общи условия. След представяне на основните характеристики на общите условия по българското, немското и нидерландското право се стига до извод, че договорите при

общи условия трябва да се разглеждат като съвкупност от абстрактно формулирани клаузи, уреждащи цялото или част от договорното съдържание, които са предназначени да бъдат използвани за сключване на множество еднотипни съглашения от даден субект.

На следващо място се разглежда уредбата на договорите при общи условия в ЗЗД, ТЗ и ЗЗП. За да се защитят потребителите, особено в случаите на договори, сключени по електронен път, *de lege ferenda* се предлага да се предвиди, че общите условия не са обвързващи за потребителя, когато не са му предадени при сключването на договора.

С цел по-добра защита на потребителите и систематика на законовата уредба се предлага правилата за сключване, изменение и тълкуване на общите условия трябва да се концентрират в един нормативен акт - ЗЗД.

След изясняване на горните основополагащи въпроси и понятия се пристъпва към детайлно разглеждане на бележите на неравноправната клауза - 1) тя не трябва да е индивидуално уговорена; 2) трябва да е сключена в нарушение на принципа за добросъвестност; 3) да създава значителна неравнопоставеност между правата и задълженията на страните; 4) да е сключена във вреда на страната, която се е съгласила с клаузата.

Изискването клаузата да не е индивидуално уговорена се определя като ключово и *de lege ferenda* се предлага да намери място в легалната дефиниция на чл. 143, ал. 1 ЗЗП.

Относно втория белег на неравноправните клаузи – да са сключени в противоречие с изискването за добросъвестност, се приема, че добросъвестността по чл. 143, ал. 1 ЗЗД следва да се разбира като изискване за определено поведение от страна на професионалиста преди сключване на договора. С оглед на това тя се свързва с добросъвестността в преддоговорните отношения по чл. 12 ЗЗД. Приема се, че добросъвестността изисква от професионалиста да отчете интересите на потребителя и да прецени, действайки добросъвестно и справедливо, дали може основателно да очаква, че потребителят ще се съгласи с дадена уговорка при индивидуални преговори. Тази преценка трябва да се прави спрямо средния потребител.

Приема се, че преценката дали клаузата е в противоречие с изискването за добросъвестност до голяма степен съпада с изискването за значително неравновесие между правата и задълженията на страните. Поради това *de lege ferenda* се предлага противоречието на клаузата с изискването за добросъвестност да отпадне като признак за неравноправност.

Основната теза на дисертационния труд е, че уредбата на неравноправните клаузи следва да намери място в ЗЗД и да се превърне в институт на облигационното право без значение какъв е статуса на страните по договора. Предложението е в тази уредба да отпадне изискването за добросъвестност. Ако обаче то остане, се предлага преценката за добросъвестност да се прави спрямо разумния човек.

Третият белег на неравноправните клаузи - значителна неравнопоставеност между правата и задълженията на страните, се дефинира като необоснована или ненужна липса на реципрочност, липса на насрещна престация, или несъразмерност между права и задължения. Подчертава се, че неравенството не е само икономическо, но и правно неравновесие между правата и задълженията на страните. Преценката е към момента на сключване на договора и обхваща всички негови клаузи, включително условията на други договори, когато представляват житейско единство с него.

Четвъртата черта на неравноправните клаузи - неравнопоставеността да е във вреда на потребителя, се тълкува като в полза на кой от контрахентите е неравновесието между правата и задълженията.

Разгледани са субектите, спрямо които се прилагат правилата за неравноправните клаузи. *De lege ferenda* се предлага обединяването на термините „търговец“ и „доставчик“ с общо понятие „професионалист“.

Направено е сравнение и отграничение на неравноправните клаузи от сходни правни институти като злоупотребата с право, сделки, сключени при крайна нужда и явно неизгодни условия, сделки, противоречащи на добрите нрави и изненадващи клаузи.

Глава II е озаглавена „Видове неравноправни клаузи“. Тя е посветена на списъците с неравноправни клаузи и дава класификация на клаузите. Тази глава показва способността на докторанта да работи в конкретика и контекст с разбиране за същността на разглеждания институт и неговите проявления.

С обосновка и в детайли са анализирани ползите и недостатъците на списъците с неравноправни клаузи. Внимателно е анализиран законодателният подход на съчетаване на обща и казуистична уредба и е проследена законодателната политика към неравноправните клаузи в двете алинеи на чл. 143 ЗЗП.

Изяснени са характеристиките на т. нар. „бели“, „сиви“ и „черни“ списъци. Достига се до извод, че след измененията в ЗЗП от 2019 г. списъкът по чл. 143, ал. 2 ЗЗП е от категорията на „черните“. *De lege ferenda* се предлага част от клаузите, които нарушават изискването за прозрачност да се обособят в отделен „бял“ списък.

Предложена е класификация на неравноправните клаузи в шест групи. Това има съществени дидактични и практически ползи. В първата група попадат клаузи, свързани със сключването на договора; във втората група - клаузи, касаещи изпълнението на договора; в третата група - клаузи, свързани с неизпълнението, в четвъртата - клаузи относно прекратяването или продължаването на договора, в петата - клаузи, засягащи процесуални права; в шестата - клаузите, непопадащи в предходните групи.

Особено полезно е представянето и разглеждането на списъка с неравноправни клаузи по проекта CLAUDETTE, който е от значение за общите условия, които се използват в онлайн пространството.

Глава III „Последици от включването на неравноправни клаузи в договор“ отделя значително внимание на изискването на чл. 6, § 1 от Директива 93/13 неравноправните клаузи в договорите между потребители и продавачи или доставчици да не са обвързващи. Проследени са решенията на различните европейски юрисдикции неравноправните клаузи да бъдат уредени като нищожни, неефикасни, неписани, неприложими и т.н.

Уредената у нас нищожност на неравноправната клауза е анализирана с оглед практиката на СЕС, според която потребителите могат да заявят, че желаят да се ползват от неравноправните клаузи в договорите. Като се приема, че уредбата на неравноправните клаузи се състои от норми от публичен ред, тази практика на СЕС, която позволява саниране на неравноправните клаузи е подложена на критика. Ако обаче тя трябва да бъде съобразена, се предлага да се предвиди висяща недействителност на неравноправните клаузи, която по-добре би отразила

възможността за потвърждаване на неравноправната клауза с едностранно волеизявление на една от страните по договора.

На следващо място в труда са разгледани предпоставките за частична нищожност на неравноправните клаузи съгласно чл. 146, ал. 5 ЗЗП. Детайлно е анализирана практиката на СЕС, според която националният съд не може да замени установените неравноправни клаузи с диспозитивни разпоредби от националното право, освен ако премахването на неравноправната клауза би довело до недействителност на договора в неговата цялост и това би изложило потребителя на особено неблагоприятни последици. Тази практика се критикува с аргумент, че така не се постига търсената определеност и яснота в отношенията между страните, като допълнително неприлагането на диспозитивните правила може да създаде значителен дисбаланс този път в ущърб на професионалиста.

В хипотезата, при която неравноправната клауза води до нищожност на договора в неговата цялост и не са налице диспозитивни норми, с които да се запази действието му, се смята за удачно да се позволи на съда да извърши конверсия на нищожния договор. Това се смята са особено удачно при договори за потребителски кредит или договори за кредит за недвижим имот, при които нищожността на договора поставя потребителите в изключително неблагоприятно положение, тъй като трябва да върнат закуп цялата главница. Затова се предлага възможност съдът да конвертира нищожните договори в договор за заем за потребление и връщане на главницата съгласно уговореното в погасителния план.

На следващо място са разгледани въпросите относно възможността на потребителите да се защитят срещу неравноправните клаузи, когато срещу тях има образувани изпълнителни производства. Приема се, че в тази хипотеза, потребителят трябва да има възможност да се защити срещу неравноправните клаузи в договорите при наличието на две предпоставки - порочните уговорки да са били причина за започване на принудително изпълнение и въпросът за тяхната неравноправност не е бил изрично разгледан в производството предхождащо изпълнителния процес.

В дисертационния труд са разгледани и въпросите относно давностните срокове за прогласяване на неравноправността на договорна клауза и за връщане на даденото по такава уговорка. Обстойна е разгледана практиката на СЕС по този въпрос. Стига се извод, че давността за връщане на даденото от потребител по неравноправна клауза трябва да започва да тече от влизане в сила на решението, с което се прогласява неравноправният ѝ характер, но това да не може да доведе до срок, надвишаващ 10 години от момента, когато е било осъществено имущественото разместване.

4. Оценка на научните и научно-приложни приноси

В дисертационния труд могат да се открият редица приносни моменти, сред които особено внимание заслужат следните:

- 1) цялостно самостоятелно аналитично изследване на неравноправните клаузи;
- 2) критичен и обстоен анализ на практиката на СЕС в материята на неравноправните клаузи;
- 3) предложение за консолидиране на уредбата на общите условия в ЗЗД;
- 4) предложението за единна уредба на неравноправните клаузи в ЗЗД, приложима спрямо всички едностранно изготвени договори независимо от качеството на страните;

5) предложение за законова дефиниция на неравноправните клаузи, в която да се включи изискване клаузата да не е уговорена индивидуално и да отпадне признака за противоречие с изискванията на добросъвестността;

6) изясняване на характера на списъка по чл. 143, ал. 2 ЗЗП и предложения за промени в него;

7) класификация на видовете неравноправни клаузи;

8) множество други предложения *de lege ferenda*.

5. Оценка на публикациите по дисертацията

За целите на настоящата процедура са представени 3 публикации, свързани с темата на дисертационния труд, а именно:

1. Неравноправните клаузи и злоупотребата с право. – В: Сборник 70 години Закон за задълженията и договорите. Пловдив: Сиби, УИ „Паисий Хилендарски“, 2022;

2. Сравнителноправни бележки относно неравноправните клаузи. – В: Сборник с доклади от Научна конференция „Правото в ХХІ век - предизвикателства и перспективи“. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2023;

3. Предоставя ли потребителското право особена закрила на малолетните и непълнолетните потребители? – *Studia Iuris*, № 2, 2024.

Посочените статии доказат способността на дисертанта за извършване на значими академични правни изследвания и публикации под формата на научни статии.

6. Оценка на автореферата

Представеният от дисертанта автореферат съответства на съдържанието на дисертацията. В ясен и синтезиран вид той представя цялостното съдържание на дисертационния труд по глави и раздели, като дава пълна и прецизна представа за изследваните проблеми и достигнатите изводи.

7. Критични бележки, препоръки и въпроси

В рамките на тази точка ще си позволя да дам няколко бележки, които нямат характер на критика, а могат евентуално да послужат като насоки и препоръки към докторанта за възможни доуточнения или допълнения при едно бъдещо публикуване на дисертационния труд или следващи научни публикации по темата на неравноправните клаузи.

1. Би било особено полезно направените множество предложения *de lege ferenda* да бъдат съпътствани с конкретно формулирани проекти на текстове на правни разпоредби.

2. Макар Проекта за обща референтна рамка DCFR да е упоменат и включен в дисертационния труд, смятам че би било полезно да му се отдели малко по-голямо внимание, тъй като в областта на неравноправните клаузи той предлага по-детайлна и диференцирана уредба от тази на Принципите на европейското договорно право (Книга II, глава 9, раздел 4 – чл. II.–9:403 – II.–9:410).

3. Заетото в дисертационния труд становище по отношение на изискването за противоречие с добросъвестността, и по-точно че то следва да отпадне като белег на неравноправните клаузи, е напълно приемливо като краен извод и се подкрепя от законодателните разрешения в редица европейски страни. Струва ми се обаче че на теоретично ниво анализът би могъл да бъде прецизиран и допълнен. Нуждата от прецизиране произтича от това, че в дисертацията излишният характер на изискването

за противоречие с добросъвестността се обосновава с два различни аргумента, които са свързани с различно значение на термина „добросъвестност“. От една страна се приема, че добросъвестността по чл. 143, ал. 1 ЗЗП е свързана с поведението на професионалиста при водене на преговори и сключване на договори и като такава е уредена от чл. 12 ЗЗД и няма нужда да се съдържа и в друга отделна норма. От друга страна се приема, че изискването за добросъвестност трябва да отпадне, защото преценката дали уговорката е в противоречие с изискването за добросъвестност до голяма степен се отъждествява със значителното неравновесие между правата и задълженията на страните, т.е. с друг белег на неравноправните клаузи. От тази гледна точка би било добре да се направи известно уточняване в съобразителната част на изложението по тази точка.

Допълнително би могло да се вземе отношение по двата известни в сравнителен план подхода към добросъвестността в случаите като тя присъства в дефиницията при неравноправните клаузи. В единия вариант добросъвестността е отделен и самостоятелен белег на неравноправните клаузи наред с неравновесието на правата и задълженията по договора. Това е подходът на действащия ЗЗП. Във втория вариант добросъвестността отново присъства в дефиницията на неравноправните клаузи, но не като самостоятелен белег, а като критерий за преценка на неравновесието и като критерий доколко това неравновесие е оправдано и допустимо. В този случай не се говори кумулативно за противоречие на изискването за добросъвестност и за значително неравновесие, а за значително неравновесие в противоречие с изискването за добросъвестност. Това е подходът на § 307 BGB, а немският модел стои в основата на Директива 13/93/ЕИО и заслужава да бъде изследван по-внимателно.

Съобразяването и допълването на горното би могло да обогати работа и да направи по-убедителна и обоснована заетата в дисертацията позиция по този въпрос.

4. По повод на разгледаната възможност нищожен поради неравноправни каузи договор за потребителски кредит да бъде конвертиран от съда в договор за заем за потребление по чл. 240 ЗЗД смятам, че трябва да се обсъди доколко чл. 23 ЗПК не представлява специална разпоредба, уреждаща последиците при недействителност на договора.

5. Препоръчвам анализът за началото на давностния срок на реституционната претенция на потребителя да бъде допълнен с разглеждане на същия въпрос при реституционната претенция на професионалиста. Изследването на потенциално съществуващата асиметрия и търсенето на причините за нея има важно практическо значение и е актуална с оглед Решение на Съда на ЕС от 2 юли 2026 г. по съединени дела C-261/25 и C-262/25, Ścierbek и Drózdziak, което прие, че Директива 93/13 не изключва национална съдебна практика, според която давността на иска на търговеца срещу потребителя за връщане на даденото по договор, обявен за нищожен поради неравноправни клаузи, започва да тече от момента, в който потребителят за първи път е оспорил пред търговеца обвързващия характер на тези клаузи и на договора.

6. По същия начин смятам, че е добре да се вземе отношение и по друг въпрос, възникнал след предаване на дисертационния труд, а именно направеното преюдициално запитване до СЕС дали Директива 93/13/ЕИО е приложима за договорите по чл. 234 КТ на специализанти с болници и съответно дали клаузата за неустойка при неизпълнение на задължението на специализантите да работят в болница 5 години след придобиване на специалност може да се счита за неравноправна.

Горните разсъждения нямат характер на критични бележки, а по-скоро предложения за допълнително прецизиране и включване по преценка на докторанта.

Заклучение

Дисертационният труд има характер на завършено научно съчинение по актуална тема с висока теоретична и научно-приложна стойност. На базата на това научно съчинение, както и на представените публикации, считам, че дисертанта Йордан Николаев Пангев притежава задълбочени теоретични знания по научната специалност „Гражданско и семейно право“ и способности за самостоятелни научни правни изследвания. Представените по процедурата документи ясно показват, че са изпълнени минималните национални изисквания по чл. 2б, ал. 2 и 3 и чл. 6, ал. 3 от Закона за развитие на академичния състав в Република България за присъждане на образователната и квалификационна степен „доктор“ на Йордан Николаев Пангев.

С оглед на горното, изразявам изцяло положителната си оценка за представения за защита дисертационен труд и предлагам на Научното жури да присъди на дисертанта Йордан Николаев Пангев образователната и научна степен „доктор“ по научната специалност „Гражданско и семейно право“, Професионално направление „3.6. Право“.

гр. София
30 август 2026 г.

Подпис:
/доц. д-р Силвия Цонева/